

„FUNERALIA LEDNICKO-GNIEŹNIĘSKIE”

„Uniwersalizm i różnorodność. Grób w badaniach interdyscyplinarnych”

Abstrakt 1:

Marek Florek

(Instytut Archeologii, UMCS, Lublin)

„Wczesnośredniowieczny Sandomierz i jego mieszkańcy w świetle badań jego najstarszych cmentarzy”.

Na terenie Sandomierza w XI w. znajdowały się co najmniej trzy cmentarze rzędowe. Stan ich rozpoznania jest bardzo zróżnicowany, nie przebadano nawet połowy pierwotnej powierzchni żadnego z nich, a większość grobów była odkryta w trakcie jeszcze w okresie międzywojennym. Tym niemniej ich badania, zwłaszcza te prowadzone w ostatnich latach, dostarczyły szeregu informacji na temat topografii wczesnośredniowiecznego Sandomierza, pochodzenia, pozycji społecznej i statusu materialnego jego mieszkańców, a także stopnia recepcji wśród nich chrześcijaństwa.

W powstaniu Sandomierza w ostatniej ćwierci X w. istotną rolę odegrała grupa przybyszy z zewnątrz, która była elementem organizacyjnym a później zapewne sprawującym lokalną władzę w imieniu władców piastowskich. Czy były to osoby wywodzące się z Wielkopolski, czy raczej z różnych stron państwa Piastów bądź nawet z poza niego, wymaga dalszych badań. Zmarłych z tej grupy, a także osoby z nią związane, zaczęto na przełomie X i XI wieku chować w północnej, najwyższej części Wzgórza Miejskiego, co dało początek cmentarzowi, który z czasem objął większą jego część. Drugi cmentarz powstał na Wzgórzu Staromiejskim mając służyć mieszkańcom powstałej tam pod koniec X wieku osady. Wyniki analiz antropologicznych zmarłych pochowanych na tym cmentarzu wskazują, że wśród mieszkańców tej osady znajdowali się również przybysze z Wielkopolski. Jest możliwe, że ich napływ do Sandomierza miał miejsce w 2 etapach: pierwszym, pod koniec X w., i drugim, 2 ćwierci XI w. O trzecim cmentarzu, na tzw. Wzgórzu Reformackim, poza tym, że był, nic

więcej nie wiadomo, podobnie jak o pochowanych na nim zmarłych. Jak się wydaje, każdy z tych cmentarzy służył w XI w. mieszkańcom innej części grodowo-wczesnomiejskiej aglomeracji sandomierskiej.

O ile cmentarz na Wzgórzu Miejskim, przynajmniej w swej najstarszej, najlepiej rozpoznanej, fazie miał charakter elitarny, to w przypadku grobów z cmentarza na Wzgórzu Staromiejskim, trudno wskazać takie, w których pochowani w nich zmarli mogli mieć wyższy status społeczny od pozostałych, czy chociażby wyróżniali się zamożnością. Obraz ten nie musi jednak odpowiadać rzeczywistości a pozorny egalitaryzm zmarłych może wynikać po prostu z ówczesnych lokalnych zwyczajów pogrzebowych. Na ile te stanowiły – jeśli chodzi o ilość i jakość przedmiotów dawanych zmarłym do grobów – kontynuację tradycji pogańskich, na ile zaś wynikały z przyjęcia chrześcijańskiej obrzędowości pogrzebowej, jest kwestią dyskusji.

Słowa kluczowe: Sandomierz, wczesne średniowiecze, cmentarze.

Abstrakt 2:

Dariusz Błaszczuk

„Archeologia izotopowa – wykorzystywanie badań izotopowych w archeologii na przykładzie średniowiecznych cmentarzysk w obudowach kamiennych z Mazowsza i Podlasia”.

Jedną z szybko rozwijających się w ostatnim czasie subdyscyplin, czerpiącą swoje inspiracje z geochemii, jest tzw. archeologia izotopowa. Polega ona na wykorzystaniu badań izotopów do rozwiązywania problemów archeologicznych. W jej ramach rozwijane są dalej badania izotopów radioaktywnych służące do określania chronologii (np. izotopy węgla), jak i badania trwałych izotopów wykorzystywane do badania migracji (izotopy strontu i tlenu) i rekonstrukcji diety (izotopy węgla, azotu i siarki). Tak, jak wszystkie metody wykorzystywane w archeologii, również badania izotopowe mają swoje możliwości, ale i ograniczenia. W swoim wystąpieniu przedstawię plusy i minusy wykorzystania tego typu badań na podstawie doświadczeń płynących z ich zastosowania w badaniach nad średniowiecznymi cmentarzyskami w obudowach kamiennych z Mazowsza i Podlasia, realizowanych w ramach projektu „Populus Masoviae Medii Aevi” (NCN 2019/33/B/HS3/02453, kierownik prof. A. Buko). Uzyskanie całych serii dat za pomocą badań ^{14}C pozwoliło uściślić, a w wielu przypadkach zmienić chronologię tego typu cmentarzysk. Z kolei badania izotopów strontu pozwoliły określić mobilność populacji użytkujących cmentarzyska z konstrukcjami kamiennymi, co było przedmiotem intensywnej dyskusji w ramach polskiej archeologii.

Słowa kluczowe: archeologia izotopowa, cmentarzyska w obudowach kamiennych, chronologia, pochodzenie.

Abstrakt 3:

Maciej Chyleński, Anna Juras

(Instytut Biologii i Ewolucji Człowieka, Wydział Biologii, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu)

„Wykorzystanie badań kopalnego DNA w rekonstrukcji struktury pokrewieństwa populacji pradziejowych”.

Do niedawna biologiczne pokrewieństwo pomiędzy osobnikami pochowanymi w obrębie stanowisk archeologicznych mogło być jedynie domniemane na podstawie dystrybucji przestrzennej pochówków. Jednak wprowadzanie i doskonalenie technik analiz kopalnego DNA umożliwia w bezpośredni sposób weryfikować hipotezy dotyczące pokrewieństwa genetycznego między przedstawicielami populacji pradziejowych.

Z uwagi na specyfikę kopalnego DNA, przejawiającą się przede wszystkim w jego silnej fragmentacji i obecności zmian post-mortem, standardowo używane w genetyce sądowej metody, takie jak analiza markerów mikosatelitarnych (STR) albo nie znajdują zastosowania albo muszą być w znaczący sposób modyfikowane.

Analizy kopalnego DNA są jedynym narzędziem, które pozwala na bezpośrednią weryfikację hipotez dotyczących pokrewieństwa genetycznego pomiędzy szczątkami ludzkimi pochodzącymi ze stanowisk archeologicznych. Dlatego w niniejszej prezentacji pokażemy przykłady zastosowania markerów haploidalnych, w tym mitochondrialnego DNA oraz chromosomu Y, jak również autosomalnego jądrowego DNA w badaniach pokrewieństwa genetycznego osobników pochodzących z różnych kontekstów archeologicznych oraz sposoby radzenia sobie z trudnościami, wynikającymi ze specyfiki badań kopalnego DNA. Zaprezentowane wyniki badań będą dotyczyły różnych studiów przypadku, od neolitu w środkowej Anatolii, po populacje wczesnośredniowieczne z terenów dzisiejszej Polski.

Abstrakt 4:

Andrzej Michałowski, Krzysztof Piotrowski, Weronika Tyde

(Wydział Archeologii, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu)

„Spojrzenie w ukryte – cmentarzysko kurhanowe kultury wielbarskiej w
Mirosławiu w świetle analiz interdyscyplinarnych”.

Od roku 2016 trwają prace badawcze na cmentarzysku kurhanowym kultury wielbarskiej w Mirosławiu, stan 37. Od początku pracom wykopaliskowym i wstępnemu opracowaniu materiałów archeologicznych, towarzyszą próby dostrzeżenia ukrytego – spojrzenia w świat analiz specjalistycznych, odkrywających aspekty, niedostrzegalne wyłącznie oglądem makroskopowym materiału archeologicznego. Niniejsze wystąpienie pragnie wskazać ową różnorodność możliwości poznawczych, stosowanych wobec pozyskiwanego materiału funeralnego, ze szczególnym uwzględnieniem efektów datowania ^{14}C wykonywanych w odniesieniu do rozpoznanych dotychczas obiektów grobowych.

Słowa kluczowe: Okres wpływów rzymskich, kultura wielbarska, cmentarzysko, współpraca interdyscyplinarna.

Badania prowadzono w ramach projektu ID_UB UAM 033/39/UAM/0014.

Abstrakt 5:

Zdzisław Bełka¹, Tomasz Goslar², Zdzisław Hensel³, Mirosław Makohonienko⁴,
Anna Wrzesińska⁵, Jacek Wrzesiński⁶

(¹Laboratorium Izotopowe UAM, ²Poznańskie Laboratorium Radiowęglowe, ³Laboratorium Bio-i Archeometrii
IAiE PAN, ⁴Zakład Geologii i Paleogeografii Czwartorzędu, UAM, ⁵Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy,
⁶Gnieszno).

„Mężczyzna, lat 40, pochodzenia miejscowego. Dziekanowickie studium
przypadku”.

Wkraczając na teren cmentarzyska archeolog chce uzyskać maksymalną ilość danych aby można było odtworzyć kulturowy, społeczny i biologiczny charakter grupy pochowanych na nim ludzi. Szuka informacji pozwalających scharakteryzować indywidulanie każdego ze zmarłych. Dlatego też w analizę cmentarzysk/grobów angażują się przedstawiciele wielu dyscyplin przyrodniczych, biologicznych, fizyko-chemicznych. Nekropola w Dziekanowicach to duże wczesnośredniowieczne cmentarzysko datowane na X-XIII wiek, liczące ponad 1700 grobów. Spośród nich wybrano grupę która została poddana specjalnym wieloaspektowym badaniom. Niniejsza prezentacja dotyczy dwóch grobów i jest jedynie przykładem interdyscyplinarnego postępowania badawczego wobec odsłoniętych pochówków. Zarówno mężczyzna (grób 44/94) jak i kobieta (grób 22/06) zostali poddani analizom antropologicznym, archeologicznym, izotopowym, uzyskano datowanie 14C, a też informacje odnośnie środowiska w jakim żyli. Dzięki temu każdy analizowany osobnik przestaje być anonimowym zmarłym. Samo cmentarzysko wpisuje się w aktualną dla końca X-XIII wieku sytuację polityczną i religijną wczesnopiastowskiego państwa dla którego jednym z centralnych miejsc był obszar na którym funkcjonował omawiana nekropola.

Słowa kluczowe: Wczesne średniowiecze, cmentarzysko, współpraca interdyscyplinarna
Badania prowadzono w ramach grantu MKiDN nr 3855/21/FPK/NID.

Abstrakt 6:

Anna Maria Kubicka^{1,2}, Philippe Charlier^{3,4}, Antoine Balzeau^{2,5}

(¹Poznań University of Life Sciences, Department of Zoology, Poznań, Poland; ²PaleoFED team, UMR 7194, CNRS, Département Homme et Environnement, Muséum national d'Histoire naturelle. Musée de l'Homme, Paris, France ; ³Laboratoire Anthropologie, Archéologie, Biologie (LAAB), UFR des Sciences de la Santé, Université Paris-Saclay (UVSQ) & musée du quai Branly - Jacques Chirac, Montigny-le-Bretonneux, France; ⁴Direction, Département de la Recherche et de L'Enseignement Musée du quai Branly - Jacques Chirac, Paris, France; ⁵Royal Museum for Central Africa, Department of African Zoology, Tervuren, Belgium)

„Zwyczajna w swojej niezwykłości? Analiza budowy wewnętrznej czaszki „gigantki” z Ostrowa Lednickiego”.

Badania nad gigantyzmem i akromegalią w populacjach historyczny skupiały się zazwyczaj na cechach szkieletu postkranialnego. Celem pracy jest analiza wybranych cech czaszki (budowa i asymetria puszeki mózgowej oraz zatok czołowych, grubość kości czaszki oraz wielkość siodła tureckiego) kobiety z zaburzeniami endokrynologicznymi, w odniesieniu do osobników z tej samej populacji.

Wykonano tomografię komputerową (TK) 33 czaszek z populacji średniowiecznej. Jedna z czaszek należała do dorosłej kobiety (OL-23/77), u której stwierdzono gigantyzm i akromegalię. W oparciu o rekonstrukcje trójwymiarowe z TK zbadano: anatomię puszeki mózgowej oraz zatok czołowych, grubość kości czaszki i wymiary siodła tureckiego.

Objętość siodła tureckiego OL-23/77 wyniosła 1304,52 mm³, z kolei średnia dla grupy porównawczej osiągnęła wartość 361.56 mm³. Asymetria puszeki mózgowej OL-23/77 jest typu: lewy płat czołowy/lewy płat potyliczny, z kolei u reszty osobników stwierdzono głównie typ: lewy płat czołowy/prawy płat potyliczny. Anatomia i lokalizacja płatów mózgowych OL-23/77 mieści się w zakresie zmienności grupy porównawczej. Kości czaszki OL-23/77 są grube a wielkość i kształt zatok czołowych jest zbliżona do reszty grupy, ale tylko w przypadku danych wyskalowanych do długości czaszki.

Poza dużymi wymiarami siodła tureckiego OL-23/77, które są zbliżone do innych osobników z gigantyzmem i akromegalią, nie zaobserwowano u badanego osobnika odmiennych cech wewnętrznych czaszki od populacji porównawczej. Badania

psychologiczne niejednoznacznie wskazują na częstsze występowanie dysfunkcji poznawczych u pacjentów z zaburzeniami endokrynologicznymi. Stąd też, biorąc pod uwagę prezentowane wyniki, nie można stwierdzić obecności takich zaburzeń u średniowiecznej kobiety z gigantyzmem i akromegalią (OL-23/77).

Słowa kluczowe: gigantyzm, akromegalia, tomografia komputerowa.

Źródła finansowania: NAWA (PPB/BEK/2018/1/00390/U/00001/02); the French Research Agency (project PaleoBRAIN “Bringing the brain of Homo erectus and Neandertals back to life”, ANR-20-CE27-0009-01); Młodzi naukowcy 506.511.09.00.

Abstrakt 7:

Karina Woźniak¹, Beata Borowska¹, Jerzy Sikora²

⁽¹⁾Uniwersytet Łódzki, Wydział Biologii i Ochrony Środowiska,

⁽²⁾Uniwersytet Łódzki, Instytut Archeologii, Katedra Prahistorii)

„Fotogrametria i jej możliwości w badaniach antropologicznych”.

Fotogrametria jest nieinwazyjną metodą pomocniczą w wielu dziedzinach naukowych takich jak archeologia, geomorfologia czy inżynieria. Wprowadzając trójwymiarowy obraz do komputera, można bezdotykowo „manipulować” materiałem, nanosić punkty, dokonywać niezbędnych pomiarów. Ze względu na rozwijającą się fotogrametrię badania naukowe mogą być zatem coraz prostsze i dokładniejsze. Celem wystąpienia jest analiza przydatności i dokładności fotogrametrii w badaniach antropologicznych. Do przeprowadzenia badań niezbędne jest wykonanie szeregu zdjęć interesujących nas obiektów (np. budowli, grobów), zdjęcia następnie analizowane są przy pomocy specjalistycznego programu Agisoft Metashape. Program ten umożliwia modelowanie 3D na podstawie fotogrametrycznego przetwarzania obrazów, generując trójwymiarowe dane przestrzenne wykorzystywane w dalszych analizach i badaniach. Metoda powyższa może być wykorzystywana zarówno w pracy laboratoryjnej jak i w terenie do dokumentacji, zarówno obiektów archeologicznych, jak również antropologicznych, co zostanie przedstawione w wystąpieniu.

Słowa kluczowe: fotogrametria, skanowanie 3D, Agisoft, badania antropologiczne.

Abstrakt 8:

Iwona Lewoc¹, Sławomir Miłek², Tomasz Nowakiewicz³ (WAUW),
Dawid Rembecki⁴

(¹doktorantka Uniwersytet Warszawski, Fundacja Terra Desolata; ²Fundacja Ab Terra; ³ Wydział Archeologii
Uniwersytet Warszawski; ⁴doktorant Uniwersytet Warszawski)

„Jaćwingowie znad Szczeberki. Obraz plemiennych elit w świetle badań nowo
odkrytych cmentarzysk w Puszczy Augustowskiej”.

Covidowy rok 2020 może zostać zapamiętany nie tylko z powodu pandemicznych ograniczeń, ale także rozpoczęcia akcji badawczej, mającej wszelkie szanse zmienić obraz polskiej archeologii bałtyjskiej, przynajmniej w jej wczesnośredniowiecznej części. Dowodnym tego potwierdzeniem jest grupa kilku, blisko siebie położonych, ciałopalnych cmentarzysk z ponadstandardowo bogatym wyposażeniem, zarejestrowanych w 2020 i w 2021 r. w trudno dostępnych obszarach Puszczy Augustowskiej. Ich wstępne datowanie wskazuje na XII-XIII w., czyli ostatnią fazę osadnictwa jaćwieskiego na tym terenie, bezpośrednio poprzedzającą zanik lokalnych struktur plemiennych.

Rozpoznanie całej, nowoodkrytej strefy funeralnej jest wielkim wyzwaniem, widocznym zresztą w kilku obszarach badawczych: metodycznym (cmentarzyska warstwowe zbliżone do Aschenplätze, ale z licznymi cechami oryginalnymi), analityczno-materiałowym (pozyskano największy zbiór wczesnośredniowiecznych zabytków wydzielonych w dziejach polskiej archeologii bałtyjskiej!) i interpretacyjnym (uzyskano nowe dane do poznania cech topografii osadnictwa, obrządku pogrzebowego i relacji interregionalnych). Niezależnie od tego, pozyskane podczas badań znaleziska są bez wątpienia najlepszą ilustracją kultury materialnej wczesnośredniowiecznej Jaćwieży. Dane historyczne wskazywały wprawdzie na znaczny potencjał militarny Jaćwingów i ich możliwości mobilizacyjne (potwierdzone zarówno przy okazji podejmowanych przez nich licznych akcji ofensywnych, jak i uporczywie prowadzonej wojny z Zakonem), a dotychczasowe rozpoznanie archeologiczne ujawniło cechy ich terytorialnej organizacji, ale wciąż brakowało dobrze udokumentowanego obrazu kultury materialnej, poświadczanego licznymi znaleziskami broni, ekwipunku jeździeckiego i elementów stroju.

Sytuacja ta zmieniła się diametralnie w wyniku naszych badań, które w spektakularny sposób ukazały prawdziwy obraz „szlachetnych Sudawów” – jak ich charakteryzował krzyżacki kronikarz Piotr z Dusburga, podkreślając szczególnie ich bogactwo, przymioty duchowe („przewyższali innych szlachetnością obyczajów”) i siłę militarną („mieli bowiem sześć tysięcy jeźdźców i prawie niezliczoną ilość innych wojowników”). Spostrzeżenia te długo pozostawały w sferze uwag nieweryfikowalnych, co jednak również zdaje się tracić na aktualności. O ile bowiem rozpoznanie stopnia „szlachetności obyczajów” wciąż pozostaje poza zasięgiem możliwości poznawczych, to przykłady bogactwa i siły militarnej Jaćwingów wypełniają całe strony inwentarza znalezisk z sezonów 2020 i 2021.

W referacie zaprezentowana zostanie wstępna charakterystyka zjawiska, łącznie z szeregiem towarzyszących jej pytań i postulatów badawczych.

Abstrakt 9:**Artem Borysow¹, Michał Dzik², Marta Kurek³**

¹Instytut Archeologii, Narodowa Akademia Nauk Ukrainy, Kijów; ²Instytut Archeologii, Uniwersytet Rzeszowski; ³Instytut Ekologii i Ochrony Środowiska, Uniwersytet Łódzki)

„Domniemane cmentarzysko Lachów w Mykolajiwce nad Rosią, obw. czerkaski, Ukraina. Nowy etap badań”.

Wczesnośredniowieczny kompleks osadniczy w Mykolajiwce nad Rosią, dopływem Dniepru, znany jest m.in. z cmentarzyska, które od blisko 70 lat funkcjonuje w piśmiennictwie, jako miejsce pochówku latopisowych Lachów. Według Powieści dorocznej mieli oni zostać przesiedleni nad Roś przez Jarosława Mądrygo, po najeździe na państwo Piastów w 1031 r. W 2019 r. rozpoczęto realizację projektu, którego celem jest pełniejsze rozpoznanie tamtejszego kompleksu osadniczego.

Na cmentarzysku odkryto trzy pochówki szkieletowe – kobiety, mężczyzny i dziecka – które poddano analizie archeologicznej i antropologicznej. Badania te uzupełniono analizami próbek kości, w tym radiowęglową i DNA. W celu przygotowania preparatów umożliwiających analizę mikroskopową szkliwa zębowego, dwa trzonowce (m₁) zostały zatopione w żywicy epoksydowej, a następnie wykonano przekrój poprzeczny przez guzki. Dla każdego zęba wykonano dokumentację fotograficzną z wykorzystaniem różnego powiększenia, w celu identyfikacji i pomiaru linii neonatalnej, co wraz z oceną struktury szkliwa pozwala oszacować przebieg wczesnego rozwoju biologicznego osobnika. Dla jednego zęba trzonowego wykonano pomiar zawartości wapnia, fosforu, baru i strontu z wykorzystaniem spektrometrii mas z jonizacją próbki w plazmie indukcyjnie sprzężonej po ablacji laserowej.

Przeprowadzone badania umożliwiły ocenę materiału kostnego z datowanych na XI w. pochówków pod kątem jego przydatności do analiz laboratoryjnych, mogących dać odpowiedź m.in. na pytanie o pochodzenie ludności pochowanej na cmentarzysku.

Słowa kluczowe: Archeologia migracji, Lachowie na Rusi.

Abstrakt 10:

Alicja Budnik¹, Justyna Marchewka¹, Tomasz Koczorski², Wojciech Siwiak³,
Anna Siwiak³

(¹Zakład Biologii Człowieka, Instytut Nauk Biologicznych, Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie; ²Sąd Okręgowy w Bydgoszczy; ³Pracownia Archeologiczno-Konserwatorska w Bydgoszczy)

„Umieralność i płodność zwierciadłem warunków życia w populacji z
nowożytnej Bydgoszczy”.

Rozwijające się średniowieczne i nowożytne miasta stwarzały specyficzne, zróżnicowane środowisko życia dla mieszkańców. Celem pracy jest rekonstrukcja stanu i dynamiki biologicznej grupy dawnych Bydgoszczan użytkujących cmentarzysko przy klasztorze karmelitów w tym mieście, jako odbicia warunków życia.

Materiał stanowią szczątki 427 zmarłych z cmentarza przyklasztornego datowanego na XV-XVIII wieku. Ocenie poddano markery stresu na kościach oraz inne zmiany paleopatologiczne. W oparciu o liczby zmarłych w kolejnych klasach wieku i po wprowadzeniu poprawki na brakującą liczbę dzieci na cmentarzysku obliczono parametry tablic wymieralności dla modelu populacji zastojowej. Stopień przystosowania do warunków środowiska oceniono za pomocą mierników sposobności do działania doboru naturalnego (I_m Crowa, I_{bs} , R_{pot}). Zrekonstruowano wielkość rodziny i wybrane mierniki płodności.

Noworodek z badanej populacji mógł żyć średnio tylko 21,6 lat, osoba 20-letnia zaś 19 lat. U prawie 53% osób odnotowano hipoplazję szkliwa a u kilkunastu procent zmiany typu *cribra orbitalia*, złamania i urazy. Dobór naturalny działał intensywnie zarówno przeciwko dzieciom, jak i dorosłym, plasując wskaźnik I_m na poziomie 1,01, R_{pot} – 0,67 a I_{bs} – 0,33. Na przeciętną rodzinę przypadało 4 dzieci, odstęp intergenetyczny wynosił średnio około 31 miesięcy, cząstkowy współczynnik płodności kształtował się na poziomie 0,39 a płodności całkowitej – 6,00. Badane mierniki upodabniają badaną populację raczej do grup z okresu wczesnego średniowiecza niż nowożytnych. Może to wynikać z ubóstwa badanej ludności, o czym zdają się świadczyć pochówki bez trumien i wyposażenia grobowego.

Instytut Kultury Europejskiej

Słowa kluczowe: tablice wymieralności, natężenie działania doboru naturalnego, mierniki płodności i wielkości rodziny, paleopatologie.

Abstrakt 11:**Jadwiga Lewandowska**

(Muzeum Ziemi Dobrzyńskiej w Rypinie)

„Wczesnośredniowieczna nekropolia w Starorypinie Prywatnym, woj. kujawsko-pomorskie. Uniwersalizm i różnorodność kultury funeralnej”.

Muzeum Ziemi Dobrzyńskiej w Rypinie pod kierunkiem Jadwigi Lewandowskiej zrealizowało w latach 2018-2021 projekt badawczy pt. Badania ratownicze średniowiecznego cmentarzyska w miejscowości Starorypin Prywatny, woj. kujawsko-pomorskie. Rozpoznanie-ochrona-ocalenie. Przeprowadzone badania w oparciu o zespół specjalistów różnych dziedzin, doprowadziły do odkrycia i częściowego rozpoznania nekropolii wczesnośredniowiecznej, związanej z ośrodkiem starorypińskim. Ranga Starego Rypina w średniowieczu manifestuje się w wielu aspektach, chociażby w różnorodności i wielofazowości każdego z badanych dotychczas stanowisk tego kompleksu.

Szczególnie istotne dla badań nad historią i kulturą wczesnośredniowiecznego Rypina (dziś położonego w miejscowości Starorypin Prywatny) jest odkrycie nekropolii z tego okresu. Miejsce lokalizacji cmentarzyska (stanowisko numer 6; AZP 38–51:66), pozostawało do niedawna nieznane, a badania koncentrowano na grodzisku i osadach. Badania te stworzyły możliwość współpracy, restytucji przeszłości i odsłoniły przestrzeń sakralną obfitującą w materialne przejawy rozbudowanych wierzeń funeralnych zarówno uniwersalnych, jak i różnorodnych.

Słowa kluczowe: wczesne średniowiecze, cmentarz, pierwszy Rypin.

Abstrakt 12:

Joanna Wawrzeniuk¹, Katarzyna Zdeb¹, Anna Myszk², Jacek Tomczyk²

(¹Instytut Archeologii, Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie;

²Instytut Nauk Biologicznych, Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie).

„Dąbrówki koło Wasilkowa, nieznany cmentarz okresu nowożytnego – wstępne wyniki badań”.

Cmentarze nowożytne Podlasia, mimo rozmaitych prób badawczych, w dalszym ciągu stanowią słabo rozpoznany wątek historii Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Są one nieobecne na mapach, nie wspominają o nich źródła historyczne. Jednak prężnie rozwijające się osadnictwo związane z kolonizacją wielkich Puszczy pogranicza Korony i Litwy, z czasów pierwszych Jagiellonów, daje podstawy, aby analizować wielką migrację na słabo zamieszkałe do tej pory zalesione tereny Podlasia. Specyfikę tych wędrówek może określić pełne rozpoznanie nekropoli. Taką możliwość daje przebadanie całej populacji cmentarza położonego na górze w miejscowości Dąbrówki koło Wasilkowa, w województwie podlaskim. Już pierwsze rezultaty prac archeologiczno-antropologicznych pokazują ważną rolę królewskich Dąbrówek w historii Wasilkowa i regionu, a znalezione monety zdają się potwierdzać chronologię kolonizacji, wskazując na koniec XVI i początek XVII wieku.

Analizy anatomo-antropologiczne materiału szkieletowego z Dąbrówek prowadzone były w oparciu o standardowe, powszechnie stosowane metody badań. Oceniono stan zachowania materiału kostnego, płeć, wiek, wykonano pomiary osteometryczne. Materiał oceniono także pod kątem wybranych wyznaczników stresu środowiskowego. Materiał szkieletowy wyeksplorowany w sezonie 2019-2021 to szkielety 128 osobników (30 mężczyzn, 31 kobiet, 27 osobników dorosłych o nieokreślonej płci, 40 osobników dziecięcych).

Słowa kluczowe: cmentarz, okres nowożytny, Podlasie, archeologia, antropologia.

Abstrakt 13:**Jacek Woźny**

(Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy)

„Groby ludzko-zwierzęce z epoki kamienia na tle archetypowej symboliki antropo-zoomorficznej jako przedmiot badań wielodyscyplinarnych”.

W sztuce, mitach i rytuałach społeczności pierwotnych, oprócz przedstawień zaczerpniętych ze świata natury i wizerunków reprezentujących ludzką kulturę, odnaleźć możemy wiele przykładów pośrednich, pogranicznych, łączących obie te sfery w formie ludzko-zwierzęcych hybryd. Mają one w sobie pod każdym względem dwoistą naturę. Jej najogólniejszy sens wynika z chęci pogodzenia ludzkości ze światem natury.

Sięgając do teorii C.G. Junga, pomocne są w tym względzie archetypy, operujące językiem symboli. Pojawiają się one w sytuacjach granicznych, jako symbole lub personifikacje. Całość archetypów oznacza sumę wszystkich potencjalnych możliwości psychiki ludzkiej. Konfrontują się z nimi konkretne przykłady pochówków w ujęciu historyczno-porównawczym.

Formalnemu podobieństwu hybryd ludzko-zwierzęcych w kolejnych epokach dziejów kultury towarzyszy wewnętrzna różnorodność ich głębokich znaczeń symbolicznych, związana z odmiennymi kontekstami historyczno-kulturowymi.

Zjawisko to przejawia się nie tylko w sztuce i mitologii, lecz także w obrzędowości pogrzebowej społeczności pradziejowych.

Słowa kluczowe: Epoka kamienia, archetypy, pochówki ludzko-zwierzęce.

Abstrakt 14:

Aldona Garbacz-Klempka¹, Patrycja Silska², Mateusz Stróżyk², Marta Wardas-Lasoń¹, Anna Wrzesińska³

(¹Akademia Górniczo-Hutnicza im. Stanisława Staszica w Krakowie; ²Muzeum Archeologiczne w Poznaniu;

³Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy).

„Kości i brąz. Grób metalurga z Karca w świetle badań interdyscyplinarnych”.

Dynamiczny rozwój technik i metod analitycznych, jaki możemy obserwować na przestrzeni ostatnich kilku dekad w obszarze nauk ścisłych stwarza nowe możliwości badawcze dla materiałów pochodzących ze szczególnej kategorii pochówków określanej w literaturze mianem „grobow metalurgów”. Ich skuteczna aplikacja wymaga jednak sformułowania odpowiednich pytań badawczych i ścisłej połączenia wiedzy specjalistów z zakresu archeologii, antropologii, metaloznawstwa, inżynierii materiałowej i geologii.

Grób nr 89 na cmentarzysku ciepłopalnym ludności łużyckiej w Karcu, gm. Krobia odkryty został podczas badań wykopaliskowych prowadzonych przez Muzeum Archeologiczne w Poznaniu w 1957 roku. Oprócz standardowego wyposażenia grobowego pochowanego w nim zmarłego wyposażono w komplet kamiennych form odlewniczych.

W ramach prezentowanego programu badań przeprowadzono szczegółową analitykę objęto zarówno szczątki kostne, jak i wszystkie zarejestrowane w obrębie grobu zabytki.

Przeprowadzono analizy makro i mikroskopowe w zakresie mikroskopii optycznej (OM) i skaningowej (SEM), badania defektoskopowe metodą radiologiczną (RT), badania składu chemicznego metodami fluorescencyjnej rentgenowskiej analizy w mikroobszarze (EDS), metodą spektrometryczną (XRF) oraz analizę fazową metodą dyfrakcji rentgenowskiej (XRD). Zastosowano również metody cyfrowe umożliwiające rekonstrukcję metod wytwórczych. Umiejętność obróbki metali, stanowiła bowiem ważnym elementem procesu kształtowania się złożonych hierarchii społecznych, modeli gospodarczych i systemu kultury symbolicznej społeczności późnej epoki brązu.

Słowa kluczowe: archeometalurgia, obrządek pogrzebowy, późna epoka brązu, Wielkopolska.

Instytut Kultury Europejskiej

Projekt finansowany przez Narodowe Centrum Nauki nr 2017/26/E/HS3/00656. „Biografia brązu. Archeometalurgiczne studium nad technologią odlewnictwa społeczności kultury łużyckiej w Wielkopolsce”.

Abstrakt 15:**Jagoda Stawiarska**

(Instytut Archeologii, Uniwersytet Jagielloński)

„Na granicy świata żywych i umarłych, czyli jak w kulturze Pueblo postępowano z ciałami zmarłych – analiza szczątków ludzkich z regionu Mesa Verde, Kolorado, USA”.

Celem badań była analiza szczątków ludzkich z obszaru Mesa Verde (Kolorado, USA). Umożliwiła ona zarówno głębszy wgląd w praktyki pogrzebowe prekolumbijskich przedstawicieli kultury Pueblo w okresie pomiędzy 900-1300AD (okres Pueblo II i III), jak i pozwoliła na zaobserwowanie ich zmienności w zależności od płci i wieku danego osobnika. Materiał wykorzystany w badaniach pochodzi z wybranych stanowisk regionu Mesa Verde. Analiza dotyczyła pochówków formalnych 170 osobników oraz depozytów szczątków ludzkich pozbawionych cech pochówku formalnego należących do 93 osobników. Stwierdzono, że wszystkie pochówki formalne przejawiają podobne cechy w okresie Pueblo II oraz III, mimo iż w okresie Pueblo III zmniejsza się udział pochówków formalnych. W ułożeniu ciała zmarłego dominują trzy pozycje: skurczona (30%), pół -skurczona (23%) oraz wyprostowana (5%). Kobiety częściej były układane na boku prawym, natomiast mężczyźni na boku lewym. Nie zaobserwowano znacznych różnic w sposobie ułożenia ciała osobników do lat 18, w grupie dorosłych przeważa natomiast ułożenie ciała zmarłego na boku lewym. Najpowszechniejszym sposobem ułożenia ciała zmarłego była pozycja skurczona. Trend ten pozostaje niezależny od płci czy wieku osobnika. Wydaje się, że znacząca może być zależność między stroną ciała na której układano zmarłego a płcią. Ponadto, widoczna jest zmiana w traktowaniu szczątków zmarłych między okresem Pueblo II a Pueblo III, co związane jest z wystąpieniem kryzysu klimatycznego i społecznego na Południowym Zachodzie USA.

Słowa kluczowe: praktyki funeralne, pochówki, Pueblo, USA.

Abstrakt 16:

Benita Grzybowska, Marta Cierniak, Patryk Bogdański, Kathazyna Rekosh

(Studenckie Koło Naukowe Biologów Człowieka, Wydział Biologii i Nauk o Środowisku, Uniwersytet
Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie)

**„Rekonstrukcja długości kości udowej i jej użyteczność w odtwarzaniu
przyżyciowej wysokości ciała”.**

Przyżyciowa wysokość ciała to element osteobiografii odtwarzanej w oparciu o zachowany materiał szkieletowy. Rekonstrukcja wysokości ciała w oparciu o kompletnie zachowane kości długie jest zadaniem prostym, stanowi jednak problem w przypadku kości zachowanych fragmentarycznie.

Celem pracy była ocena przydatności pomiarów fragmentów kości udowej w odtwarzaniu jej długości oraz w rekonstrukcji przyżyciowej wysokości ciała.

Materiał badawczy stanowiły kompletnie zachowane kości udowe zmarłych obu płci pochodzące z serii szkieletowej z Radomska. Płeć została określona przy użyciu standardowych procedur badawczych. Na kompletnie zachowanych kościach wykonano pomiary długości największej kości i 15 odcinków wyznaczonych w oparciu o struktury anatomiczne. Obliczono korelacje długości tych odcinków z długością największą kości udowej oraz – w przypadku występowania istotnej statystycznie korelacji – wykonano analizę regresji liniowej. W oparciu o otrzymane równania regresji oszacowano długości kości dla 7 szkieletów, których kości udowe były zachowane kompletnie. Odtworzone wartości długości kości porównano z długościami faktycznymi a następnie wykorzystano je do rekonstrukcji wysokości ciała w badanej populacji (Hauser i in. 2005).

Wartości zrekonstruowanych w oparciu o wyprowadzone równania długości kości udowych nie różniły się statystycznie istotnie od rzeczywistych długości kości udowych, co pozwala na stwierdzenie, że zastosowana metoda rekonstrukcji długości kości udowej i odtwarzanie na jej podstawie przyżyciowej wysokości ciała może dać rzetelne wyniki.

Słowa kluczowe: fragmenty kości udowej, długość największa kości udowej, równania regresji, przyżyciowa wysokość ciała.

Abstrakt 17:**Barbara Mnich¹, Krzysztof Szostek², Marek Nowak³**

(¹Instytut Zoologii i Badań Biomedycznych, Uniwersytet Jagielloński w Krakowie; ²Zakład Antropologii Środowiskowej i Toksykologii, Instytut Nauk Biologicznych, Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie; ³Zakład Archeologii Epoki Kamienia, Instytut Archeologii, Uniwersytet Jagielloński w Krakowie)

„Ocena procentowego udziału białka zwierzęcego w diecie populacji pradziejowych, na podstawie modeli opartych o izotopowe dane archeobotaniczne i archeozoologiczne”.

Ocena udziału białka zwierzęcego w diecie przeszłych populacji z wykorzystaniem badań izotopowych, stała się jedną z podstawowych analiz biochemicznych wykonywanych w ramach badań materiału kostnego. Stosowane metody, są jednak nieustannie udoskonalane. Obecnie, możliwości rekonstrukcji diety, wybór stosowanego modelu oraz interpretacja wyników, zależą od dostępności materiału i możliwości badawczych z wykorzystaniem materiału zwierzęcego i roślinnego. Wzbogacenie analiz o próby roślinne (głównie zbóż), rzuca nowe światło na stosowane dotychczas modele, modyfikując uzyskiwane wyniki. W badaniach wykorzystano próbki materiału kostnego pobrane z 41 szkieletów ze stanowiska w Miechowie, a także 49 próbek zwierzęcych i 24 roślinnych. Stanowisko w Miechowie datowane jest na okres od wczesnego neolitu do brązu/wczesnej epoki żelaza. W celu określenia udziału białka zwierzęcego w diecie wykonano analizy stabilnych izotopów azotu ¹⁵N, oraz zastosowano modele różnicujące wyniki w zależności od wykorzystanych danych (różne gatunki zwierząt, z uwzględnieniem/lub bez danych archeobotanicznych). Uwzględniając różne konfiguracje zastosowanych danych, wyniki wskazują, iż opieranie się wyłącznie w interpretacji o dane archeozoologiczne z danego stanowiska, może zawyżać rzeczywisty udział w diecie białka zwierzęcego. Należy mieć na uwadze, że zwierzęta, na podstawie których rekonstruujemy dietę ludzką, nie żywią się dokładnie takim samym pokarmem, co ludzie. Należy więc odpowiednio dobrać próbę gatunkową zwierząt i jeśli tylko to możliwe, uwzględniać również dane archeobotaniczne.

Słowa kluczowe: rekonstrukcja diety, izotopy azotu, archeobotanika, archeozoologia.

Abstrakt 18:

Paweł Konczewski¹, Krzysztof Szostek², Aleksandra Lisowska-Gaczorek²,
Agata Sady-Bugajska³, Renata Abłamowicz³, Joanna Wojnicz⁴, Barbara
Kwiatkowska¹, Katarzyna Król¹, Katarzyna Martewicz¹, Jacek Szczurowski¹,
Radosław Biel¹

(¹Instytut Biologii Środowiskowej, Uniwersytet Przyrodniczy we Wrocławiu; ²Instytut Nauk Biologicznych, Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie; ³Badacz niezależny; ⁴Landesamt Für Archaeologie Sachsen, Dresden)

„Produkcja żywności i dieta mieszkańców Milska w IX–XI wieku”.

Milenium Pokoju w Budziszynie (1018) było impulsem do realizacji polsko–niemieckiego projektu badawczo–edukacyjnego, którego celem było m. in. pogłębienie wiedzy o mieszkańcach wczesnośredniowiecznego Milska (Górne Łużyce) poprzez badania bioarcheologiczne, w tym produkcji i konsumpcji żywności.

Badano szczątki roślin, zwierząt i ludzi odkryte na stanowiskach archeologicznych w polskiej i saksońskiej części Górnych Łużyc. Makroszczątki roślin i zwierząt poddano analizie gatunkowej, rozpatrzono ślady konsumpcji, a także wykonano datowania radiowęglowe. Szczątki ludzkie poddano m. in. analizom proporcji trwałych izotopów węgla ($^{13}\text{C}/^{12}\text{C}$) i azotu ($^{15}\text{N}/^{14}\text{N}$) celem ustalenia diety. Analizy przyrodnicze zestawiono z badaniami archeologiczno-historycznymi.

Szczątki ludzkie z cmentarzyska w Dobranitz pozwoliły na rekonstrukcję strategii odżywiania. Proporcje analizowanych izotopów wskazują, że wśród spożywanych produktów dominowały pokarmy przygotowane na bazie roślin szlaku fotosyntetycznego C3 (np. żyto i pszenica) oraz mięsa zwierząt lądowych. W niewielkim stopniu dietę wzbogacało spożycie ryb morskich i produktów przygotowanych na bazie roślin szlaku fotosyntetycznego C4 (np. proso). Wyniki badań archeobotanicznych wskazują na dominację upraw żyta i pszenicy; także owsa, lnu i jęczmienia. Na grodzie w Białogórze stwierdzono też ok. 15-procentowy udział prosa – co jest bliskie ok. 13% udziałowi roślin szlaku fotosyntetycznego C4 w diecie osób pochowanych w Dobranitz. Poświadczono też korzystanie z roślin dziko-rośnących (np. bzu czarnego). Kości zwierzęce odkryte na grodzie Ortenburg w Budziszynie wykazały

przewagę konsumpcji bydła i świń (po ok. 45%), a także owiec, kóz, dzików i turów. Na grodzie w Zawidowie konsumowano głównie świnie (ok. 74%), dalej bydło, owce i kozy.

Produkcja żywności i dieta mieszkańców Milska w IX–XI w. nie różniły się znacząco od strategii odżywiania innych społeczności Słowiańszczyzny Zachodniej. Zaobserwowano jednak pewne preferencje lokalne.

Słowa kluczowe: Analizy izotopowe, archeobotanika, archeozoologia, Słowiańszczyzna Zachodnia, wczesne średniowiecze.

Badania realizowano w ramach projektu „1000 lat Górnych Łużyc – ludzie, grody, miasta”, współfinansowanego ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego w ramach programu INTERREG Polska–Saksonia 2014-2020.

Abstrakt 19:**Marta Pietruszka, Jerzy Piekalski**

(Instytut Archeologii, Wydział Nauk Historycznych i Pedagogicznych, Uniwersytet Wrocławski)

„Dieta jako wyróżnik nierówności społecznych w świetle badań interdyscyplinarnych. Przykłady z nowożytnego Wrocławia”.

Dostępność do pożywienia determinowała warunki życia człowieka odbijające się zarówno w kulturze materialnej, jak i w kościach ludzkich. Badania antropologiczne dają wiele możliwości w określaniu kondycji biologicznej człowieka, na którą wpływ miała także dieta. Celem referatu jest przedstawienie owych możliwości na podstawie badań antropologicznych i archeologicznych z nowożytnych cmentarzy Wrocławia.

Wyniki badań antropologicznych zostały zebrane z publikowanych prac oraz raportów konserwatorskich i ponownie przeanalizowane wzięwszy pod uwagę elementy analizy istotne dla omawianego problemu. Dymorfizm płciowy, struktura umieralności, wyznaczniki stresu fizjologicznego i zaburzenia metaboliczne to wskaźniki informujące o zabiedzeniu i ogólnych warunkach życia populacji, które mogły odzwierciedlać nierówności społeczne. Ponadto wśród zebranych wyników badań znalazły się również analizy stabilnych izotopów pozwalające na bezpośrednie określenie dróg pokarmowych populacji. Powyższe analizy były skonfrontowane z wynikami badań archeologicznych.

Serie szkieletowe z Wrocławia odznaczały się dość standardową strukturą wieku osób zmarłych charakteryzującą się dużą umieralnością dzieci oraz kobiet w wieku adultus. Dymorfizm płciowy dla każdej z serii był dość wysoki, co może wskazywać na stabilne warunki bytowe społeczności. Wyznaczniki stresu fizjologicznego były spotykane w każdej serii szkieletowej, jednak ich odsetek nie był w żadnym z nich szczególnie wysoki, co świadczy o niskim wpływie stresu fizjologicznego na rozwój osobników. O wiele częściej mieszkańcy Wrocławia cierpieli na choroby uzębienia, które były wynikiem niskiej higieny jamy ustnej oraz diety bogatej w węglowodany. Analizy stabilnych izotopów węgla i azotu z cmentarza Salvatora wskazały na dietę wszystkożerną, z niewielkim udziałem ryb słodkowodnych.

Badania antropologiczne dostarczają wiele dodatkowych informacji na temat warunków życia dawnych społeczności. Wraz z analizą kultury materialnej i źródeł pisanych mogą ukazać dość pełny obraz nierówności zarówno objawiających się w posiadanym majątku jak i diecie.

Słowa kluczowe: dieta, nowożytność, Wrocław, cmentarz.

Źródła wsparcia finansowego: badania są częścią projektu naukowego OPUS Narodowego Centrum Nauki pod kierunkiem prof. Jerzego Piekalskiego. Numer projektu: 2019/35/B/HS3/00088.

Abstrakt 20:

Anna Walczak, Marta Krenz-Niedbała, Sylwia Łukasik

(Wydział Biologii, Instytut Biologii i Ewolucji Człowieka, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu)

„Interdyscyplinarny charakter badań dotyczących starzenia się szkieletu w populacjach historycznych”.

Wszechstronna analiza procesu starzenia się szkieletu w populacjach historycznych wymaga zastosowania ujęcia interdyscyplinarnego, które łączy dane antropologiczne i medyczne dotyczące biologicznych zmian zachodzących wraz z wiekiem osobnika oraz dane archeologiczne, dostarczające takich informacji, jak np. wyposażenie grobowe, ułożenie i lokalizacja szczątków. Wspólną płaszczyzną badań, uwzględniającą wszystkie wymienione aspekty, jest ujęcie biokulturowe. Celem wystąpienia jest wskazanie możliwości oraz ograniczeń badań dotyczących starzenia się szkieletu w populacjach historycznych, a także przedstawienie udziału danych antropologicznych, medycznych i archeologicznych w tego typu badaniach.

Analiza przebiegu procesów starzenia się układu kostnego w populacjach reprezentowanych jedynie przez szczątki szkieletowe wymaga uwzględnienia danych medycznych, dających wgląd w charakter i tempo procesów starzeniowych oraz czynniki wpływające na to zjawisko u ludzi współcześnie żyjących w perspektywie badań długofalowych. Podstawowym aspektem ograniczającym dla tego rodzaju badań wykonywanych na materiale osteologicznym jest przekrojowość analiz i brak danych o historii życia poszczególnych osobników. Znaczącym problemem jest również uzyskanie odpowiedniej liczby osobników w każdej grupie wiekowej. Jedynie ujęcie interdyscyplinarne daje możliwość uzyskania holistycznego punktu widzenia w badaniach nad starzeniem się szkieletu w populacjach historycznych. Zagadnienie możliwości oraz ograniczeń w badaniach dotyczących starzenia się szkieletu zostanie zobrazowane na przykładzie własnych badań zmian twarzoczaszki zachodzących wraz z wiekiem osobników pochodzących z populacji średniowiecznej.

Słowa kluczowe: starzenie się szkieletu, zmiany inwolucyjne, średniowiecze, twarzoczaszka.

Abstrakt 21:

Wenesa Woźniak, Marta Krenz-Niedbała, Sylwia Łukasik

(Instytut Biologii i Ewolucji Człowieka, Wydział Biologii, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu)

„Rekonstrukcja aktywności fizycznej w populacjach szkieletowych – badania interdyscyplinarne”.

Jednym z najważniejszych pytań na które próbują odpowiedzieć historycy, archeolodzy i antropolodzy jest „Jak wyglądało życie człowieka w przeszłości?”. W tego typu rozważaniach naukowych pomocne są dane o charakterze kulturowym oraz biologicznym, pochodzące z analizy szczątków ludzkiego szkieletu. Jednym z elementów układanki obrazującej przeszłość badanego osobnika lub populacji jest aktywność fizyczna. W celu zrekonstruowania czynności wykonywanych w ciągu życia przez osobniki pochodzące z populacji historycznych i pradziejowych wykorzystywane są zmiany w obrębie przyczepów mięśniowych, nazywane entezami. Niniejsza praca ma charakter przeglądu badań, które dotyczą zależności między wykonywanymi czynnościami a morfologią entez oraz interpretacji wspomnianych danych biologicznych w kontekście wyposażenia grobowego i źródeł historycznych. Wyniki dotychczasowych badań wskazują na istnienie zależności między zmianami morfologii przyczepów mięśniowych, związanymi z wykonywaniem określonych czynności (strzelanie z łuku, obróbka skóry), a obecnością artefaktów w grobie (odpowiednio grotów strzał i noży do oprawiania skóry). Jednakże, istnieją także badania, które wykazały, że osobniki posiadające podobnie wykształcone entezy (sugerujące wykonywanie podobnych czynności) posiadały odmienne wyposażenie grobowe, np. obecność/brak strzemion wskazujących na uprawianie jazdy konnej. Zaobserwowane rozbieżności między danymi o charakterze biologicznym i kulturowym mogą wynikać z faktu, iż zmiany entezalne stanowią skumulowany zapis czynności wykonywanych przez całe życie osobnika oraz mają wieloczynnikową etiologię, co stanowi ograniczenie w ich interpretacji.

Słowa kluczowe: entezy, markery stresu mięśniowo-szkieletowego, populacje historyczne, populacje pradziejowe.

Abstrakt 22:**Katarzyna Nawrot, Natalia Pietrzak**

(Seksja Biologii Sądowej Koła Naukowego Przyrodników, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu)

„Wpływ występowania masowych grobów na środowisko przyrodnicze”.

Masowy grób można zdefiniować jako miejsce pochówku trzech lub więcej ofiar. W historii stosowano opisany rodzaj mogił w sytuacjach śmierci wielu osób w krótkim czasie. Zbiorowe pochówki z powodów sanitarnych były następstwem wojen, epidemii, a także klęsk naturalnych. Środowisko przyrodnicze jest wrażliwe na różnorodne zmiany zaburzające homeostazę ekosystemu. Jednym z czynników destabilizującym równowagę fauny i flory może być obecność masowych grobów.

Celem pracy jest zebranie danych z wielu prac badawczych oraz omówienie czynników wynikających z występowania masowych grobów, które mogą wpływać na środowisko. W większości analizowanych prac stosowano metodę odwiertów wykonywanych w miejscu obecności masowego grobu, ale również w pewnej odległości od obszaru pochówku. Pobrane próby badano przy pomocy spektrometrów, mikroskopów oraz piezometrów.

Obecność masowych grobów powodowała zmiany zarówno w składzie pierwiastków występujących w glebie, ale również znajdujących się w wodach gruntowych pod miejscem pochówku. Wykazano o wiele większe stężenia niektórych pierwiastków, takich jak fosfor, siarka, azot oraz wapń. Fosfor był również wykrywany w analizowanym powietrzu znajdującym się w pobliżu mogił.

Masowe groby powodują istotne zmiany w środowisku przyrodniczym. Koncentracja dużych ilości pierwiastków chemicznych pochodzących z dekompozycji szczątków organicznych wpływa na występującą w pobliżu faunę oraz florę.

Słowa kluczowe: pochówki, masowe groby, środowisko.

Abstrakt 23:

Anna Drązkowska

(Instytut Archeologii Wydział Nauk Historycznych Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu)

„Problem powszechności i różnorodności odzieży grobowej. Trudności z identyfikacją i interpretacją”.

W ostatnich latach coraz częściej podejmowane są badania w kryptach grobowych. Dzięki nim pozyskiwane są między innymi źródła do analiz kostiumologicznych. Ubiory możemy analizować na wielu płaszczyznach, ale w jakim zakresie możemy mówić o powszechności i różnorodności odzieży grobowej na podstawie nadal ograniczonego zasobu źródeł?

Podstawę źródłową stanowią ubiory pozyskiwane podczas badań archeologicznych prowadzonych w kryptach zlokalizowanych w następujących kościołach: pw. św. Franciszka z Asyżu w Krakowie, NMP w Chełmie, Wniebowzięcia NMP i św. Mikołaja w Łowiczu i pw. św. Jana Chrzciciela i Wniebowzięcia NMP w Przemyślu. Analizowano ubiory osób świeckich kobiet, mężczyzn i dzieci oraz szaty biskupów przemyskich. Analizie porównawczej poddano kroje ubiorów, ścięgi, sposoby wykańczania i ozdabiania.

Większość analizowanych ubiorów przeznaczonych dla dorosłych osób świeckich przygotowana została do wielokrotnego użytku, według obowiązujących w danym okresie kanonów mody i przed śmiercią była noszona. Ubiory dla dzieci mają cechy odzieży jednorazowego użytku. Szaty biskupów w większości przypadków zanim trafiły wraz z ciałami do grobu używane były podczas uroczystych mszy pontyfikalnych i zaledwie kilka pojedynczych egzemplarzy przygotowano specjalnie i tylko na uroczystość pogrzebową.

Do tej pory nie odnaleziono żadnych spisanych zasad wskazujących, jakie rodzaje ubiorów powinny być zakładane mieszczanom i osobom szlacheckim urodzonym do grobu. Analizując źródła archeologiczne wydaje się, że takie powszechnie obowiązujące osoby świeckie zasady nie istniały. Można zaobserwować podobieństwa, ale także i różnice. Potwierdzono natomiast, że wszystkich biskupów odziewano do grobu w taki sam zestaw szat pontyfikalnych określony w Caeremoniale Episcoporum.

Słowa kluczowe: ubiory grobowe, szaty pontyfikalne, analiza kostiumologiczna.

Instytut Kultury Europejskiej

Źródło finansowania: Narodowy Program Rozwoju Humanistyki w latach 2012-2015,
Narodowe Centrum Nauki, OPUS 12 nr: 2016/23/B/HS3/01910.

Abstrakt 24:**Alicja Drozd-Lipińska**

(Wydział Nauk Biologicznych i Weterynaryjnych UMK w Toruniu, Instytut Biologii)

„N.N. - ujawnione szczątki niezidentyfikowanej osoby – współpraca z organami ścigania w teorii i praktyce”.

Modelowa współpraca archeologów i antropologów z organami ścigania, przedstawiona w filmach, książkach i artykułach dotyczących badań w ośrodkach naukowych, zwanych popularnie "Trupimi Farmami", na gruncie polskim ma niestety niewiele wspólnego z rzeczywistością. Praktyka pracy operacyjnej policji rzadko uwzględnia udział specjalistów z obu dziedzin w trakcie oględzin miejsca zdarzenia, co niejednokrotnie uniemożliwia zbadanie kontekstu kulturowego znaleziska.

Niniejsze wystąpienie będzie okazją do zaprezentowania kilku case studies, które są efektem nieformalnej lub formalnej współpracy Autorki z polskimi organami ścigania. W oparciu o autentyczne przykłady zaprezentowane zostaną możliwości i ograniczenia, z jakimi spotkano się w trakcie opracowywania ludzkich szczątków kostnych, znalezionych przypadkowo na terenie Kujaw i Ziemi Dobrzyńskiej, a które na różnym etapie stały się przedmiotem zainteresowania przedstawicieli policji i prokuratury.

W jednym z przywołanych przypadków przedmiotem analizy były kości wydobyte w trakcie prac budowlanych. Brak na nich było śladów umożliwiających określenie przyczyny zgonu, w tym brak też śladów świadczących o możliwości przestępnego spowodowania śmierci. Zmiany tafonomiczne, jak też rodzaj znalezionych kości, przemawiały za stwierdzeniem, że były to kości ze zniszczonych grobów o nieokreślonej chronologii. Kości niewątpliwie zalegały w ziemi ponad 30 lat – były całkowicie zeszkieletowane, pozbawione tkanek miękkich. Decyzja o nieinformowaniu po odsłonięciu kości archeologa/antropologa i zasypanie terenu, na którym kości zostały znalezione, uniemożliwiła zbadanie kontekstu kulturowego znaleziska przy pomocy tradycyjnych metod archeologicznych, które z pewnością pomogłyby ustalić jego chronologię.

Antropologia/archeologia sądowa, powszechnie i z powodzeniem wykorzystywana w innych krajach na potrzeby rozwiązywania spraw sądowych, w Polsce jest nadal dziedziną

niedocenianą i z różnych powodów nie wykorzystywaną w pełni. Za taki stan rzeczy być może odpowiada przede wszystkim niska upowszechnienie możliwości badawczych obu dziedzin nauki wśród przedstawicieli polskich organów ścigania, czego dowodem są chociażby pytania, jakie pojawiają się w odnośnych pismach powołujących biegłych sądowych.

Słowa kluczowe: biologia sądowa, tafonomia, „Trupia Farma”, „N.N”.

Abstrakt 25:**Agnieszka Urbańska**

(Biblioteka Uniwersytecka, Oddział Zbiorów Specjalnych, Pracownia Dokumentów Życia Społecznego,
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu)

*„Zachowaj proszę w swoich modlitwach.... Obrazki komemoratywne w zbiorach
Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu”.*

Historia obrazków komemoratywnych, czyli wspomnieniowych związana jest z jednej strony z pojawieniem się obrazków religijnych w XV w. jako artefaktów osobistej pobożności, a z drugiej z umasowieniem zwyczajów pogrzebowych, kultywowanych w klasztorach i kulturze pamięci związanych z wiarą w „świętych obcowanie”.

Hagiograficzne pergaminowe rolki z XII w. klasztorów czy następnie barokowe odbitki miedziorytnicze z poprzedzającym wstępem „dla zbawienia duszy”, i wreszcie Gefallenbildchen, związane z pruskimi kampaniami wojennymi z Austrią (1866) i Francją (1870-71) to poszczególne etapy ewolucji kart żałobnych, które ok. 1870 r. stają się produktem masowym, wydawanym przez większość wydawnictw dewocyjnych.

Główne motywy ikonograficzne to męka Chrystusa, sceny z dogi krzyżowej, ogród oliwny, Matka Boska Bolesna w nierzadko w przedstawieniach El Greco, van Dycka, Velazqueza, Dürera, Memlinga czy Tycjana. Zdarzają się przedstawienia patronów dobrego odejścia: św. Barbary, św. Dyzmy czy św. Jana Chrzciciela. Obowiązkowo wizerunki wspominanej zmarłej osoby, początkowo wycinane z nekrologów i naklejane na obrazki, następnie drukowane wprost z płyty lub z kliszy fotograficznej.

Oprócz modlitwy, pojawiają się na kartach także cytaty z Biblii, pism świętych i ojców Kościoła - mające oddać cnoty denata, do tego krótkie biogramy, słowa z pogrzebu, wygłoszone przez rodzinę lub przyjaciół, a nawet opis samej ceremonii, modlitwy ułożone przez osobę, która odeszła, jej ostatnie życzenia lub polecenia albo cytaty z listów do bliskich.

Słowa kluczowe: obrazki komemoratywne, obrazki żałobne, wydawnictwa dewocyjne, ikonografia żałobna, kultura pamięci.

Abstrakt 26:

Piotr Chabrzyk¹, Justyna Karkus², Anna Nierychlewska

(¹Muzeum Archeologiczne i Etnograficzne w Łodzi; ²Katedra Antropologii Uniwersytet Łódzki)

„Trudne łódzkiego szpitalnictwa początki”.

W 2020 roku przy ulicy Ogrodowej w Łodzi podczas prac ziemnych odkryto pozostałości jednego z najstarszych miejskich cmentarzy. Badania archeologiczne odsłoniły kilkanaście regularnych pochówków oraz mieszaninę kości niezwiązanych z żadnym z grobów. Wśród szczątków znajdowały się fragmenty noszące ślady pośmiertnej kraniotomii. Po zrekonstruowaniu zachowanej części, czaszkę poddano badaniom antropologicznym. Ujawniły one, że sekcja zwłok przeprowadzona została zgodnie z obowiązującymi wówczas zasadami. Spostrzeżenie to i przeprowadzona w zasobach Archiwum Państwowego w Łodzi kwerenda doprowadziły do pierwszego szpitala miejskiego, który powstał w czasie funkcjonowania badanego cmentarza.

Pierwsza połowa XIX wieku, to okres intensywnego rozwoju włókienniczej Łodzi i związany z tym masowy napływ ludności. Rozwój miasta wymagał zapewnienia odpowiedniej opieki medycznej jego mieszkańcom. Dlatego w roku 1838 zdecydowano o stworzeniu pierwszego szpitala, a pieczę nad jego powstaniem sprawować miała Rada Szczegółowa Opiekuńcza. Na jej czele stanęli szczególnie zasłużeni mieszkańcy i przemysłowcy, m.in. Ludwik Geyer. Oprócz felczerów, w ówczesnej Łodzi praktykowało jedynie 2 lekarzy - August Potempa i Hermann Gustaw Sterzel. Obaj zdobyli wykształcenie na prestiżowych uczelniach w Lipsku i Charkowie. Szpital oficjalnie otwarto 1 stycznia 1846 roku. Dysponował on 52 miejscami dla chorych, a rocznie leczyło się w nim nawet kilkaset osób. Wiele wskazuje, że to właśnie tam wykonano sekcję badanej czaszki. Celem pracy jest przybliżenie tej części historii Łodzi, mimo że nieodległej, to nadal jeszcze słabo zbadanej.

Słowa kluczowe: sekcja zwłok, szpital miejski w Łodzi.

Abstrakt 27 (poster):

Hanna Mańkowska-Pliszka¹, Dagmara Haładaj², Andrzej Jaskuła³, Aleksandra Stasica², Ewa Rzeźnicka¹, Halina Przychodzień²

(¹Zakład Anatomii Prawidłowej i Klinicznej WUM; ²Uniwersytet Warszawski; ³Pracownia Archeologiczno-Konserwatorska Natfarri)

„Kolorymetria w zastosowaniu opisu temperatury stosu pogrzebowego na przykładzie pochówków ze stanowiska w Grodzisku Mazowieckim”.

Szczątki pochodzące z grobów ciałopalnych strukturalnie są bardzo różne nie tylko pod względem rozdrobnienia ale również różnią się zabarwieniem związanym ze stopniem przepalenia. Długość przebiegu kremacji z fazami spalania szybkiego (płomień) czy spalania wolnego (tlenia się) warunkują odpowiednie zabarwienie szczątków do którego, można przyporządkować odpowiednią temperaturę spalania. Sam przebieg spalania może mieć charakter laminarny lub turbulentny co będzie miało wpływ na jakość rozdrobnienia szkieletowego. W podstawowym zakresie stosuje się odpowiednio następujące barwy – ciemno brązową dla 200 - 300° C, 300-350° C czarny, niebieską 350-550° C, szarą 550-600° C i na koniec białą 650° C. W każdej z temperatur zachodzą w różnym stopniu procesy dehydratacji, dekompozycji i inwersji, które mają decydujący wpływ na efekt kolorymetryczny szczątków. Determinantę tą wzmacnia obecność kolagenu i związków węgla w kościach (kolor ochry, brąz, czerń), zaś konstrukcja krystaliczna powoduje i jej pękanie wywołują efekt błękitu i bieli.

Obiektem badań jakościowych i ilościowych było stanowisko archeologiczne w Grodzisku Mazowieckim. Przebadano 366 popielnic pod względem antropometrycznym jak i określono zabarwienie szczątków przyporządkowując kolor i temperaturę potrzebną do jego uzyskania, do opisu zabarwienia szczątków zastosowano skale kolorymetryczne dostępne literaturowo i odniesiono je do współczesnych eksperymentów kremacyjnych.

Słowa kluczowe: kremacja, temperatura, kolor.

Abstrakt 28 (poster):**Katarzyna Skrzyńska**

(Ośrodek Interdyscyplinarnych Badań Archeologicznych, Instytut Archeologii i Etnologii PAN)

„Zbiorowy grób z Czekanowa. Kulturowe i biologiczne aspekty badań nad strukturą wiejskich populacji wczesnośredniowiecznych”.

W referacie zaprezentowane zostaną wyniki badań archeologicznych oraz paleogenetycznych, izotopowych, antropologicznych i radiowęglowych jednego z kilku zbiorowych grobów wczesnośredniowiecznych, zadokumentowanych na cmentarzysku w Czekanowie, pow. Sokołów Podlaski. Wykonane analizy specjalistyczne w powiązaniu z obserwacjami archeologicznymi ukazują potencjał podejścia interdyscyplinarnego w odniesieniu do badań ukierunkowanych na rozpoznanie struktury biologicznej i społecznej oraz uwarunkowań kulturowych społeczności wiejskich. Punktem wyjścia do tego typu studiów jest założenie, że pojedynczy cmentarz jest miejscem pochówku jednej wspólnoty, której realia społeczne i kulturowe znajdują odzwierciedlenie w konkretnych, czytelnych archeologicznie wątkach obrzędowości pogrzebowej.

Nekropola „Tureckie Mogiły” w Czekanowie należy do typu tzw. mazowieckich cmentarzysk z grobami w obstawach kamiennych. Początkowy etap jej użytkowania datowany jest od połowy XI w., a schyłkowy na pierwsze dziesięciolecia XIII w. Jest to obiekt niezwykle interesujący z racji swego położenia w strefie pogranicza polsko-ruskiego, gdzie w kulturze materialnej i obyczajowości pogrzebowej zaznaczają się wpływy zachodnio- i wschodniosłowiańskie – zarówno te chrześcijańskie, jak też wywodzące się z pogańskich tradycji funeralnych, potwierdzonych w regionie co najmniej od początku VII stulecia, a następnie kultywowanych równolegle z konwersją wyznaniową, co najmniej do końca XII w.

Interdyscyplinarne badania tego obiektu prowadzone są od 2016 r. w ramach drugiego już grantu badawczego NCN, kierowanego przez Andrzeja Buko: *Populus Masoviae Medi Aevi*, czyli zagadka stulecia. Kogo chowano w grobach z obstawami kamiennymi na Mazowszu średniowiecznym? (<http://populusmasoviae.iaepan.edu.pl>).

Abstrakt 29 (poster):

Veronica Bogdanovich, Jakub Mielech, Anna Wolf

(Studenckie Koło Naukowe Biologów Człowieka, Wydział Biologii i Nauk o Środowisku, Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie)

„Studium przypadku zmarłej z osteomalacją w kontekście bioarcheologii opieki”.

Na podstawie zachowanego materiału szkieletowego i źródeł kultury materialnej, możliwa jest nie tylko ocena rodzaju schorzenia lub urazu kości, ale także sposobu funkcjonowania zmarłego z niepełnosprawnością i spełnianych przez niego ról społecznych.

Celem pracy jest prezentacja przypadku szkieletu z deformacjami kośćca wskazującymi na osteomalację oraz przedstawienie możliwych form funkcjonowania osoby zmarłej z tym schorzeniem w społeczeństwie bydgoskim w okresie od XV do XVII wieku.

Materiał badawczy stanowił częściowo zachowany szkielet wyeksplorowany na stanowisku archeologicznym przy ulicy Focha w Bydgoszczy. Płeć i wiek w chwili śmierci zostały określone w oparciu o standardowe procedury badawcze. Diagnoza paleopatologiczna została oparta o analizę makroskopową i rentgenowskie obrazowanie medyczne (RTG).

Cechy diagnostyczne badanego szkieletu wskazują na płęć żeńską, wiek w chwili śmierci został określony na 30 – 40 lat. Kościec kończyny dolnej, szczególnie kości piszczelowe i kości strzałkowe, charakteryzował się znacznymi deformacjami kształtu, które wskazują, iż zmarła chorowała na osteomalację. Wykonane obrazowanie medyczne potwierdza wstępną diagnozę opartą o obserwacje makroskopowe.

Osteomalacja jest schorzeniem powodującym znaczne deformacje kończyn dolnych, a tym samym zaburzenia chodu. W związku z powyższym zmarła najpewniej wymagała wsparcia ze strony osób, wśród których żyła.

Słowa kluczowe: osteomalacja, diagnostyka makroskopowa, rentgenowskie obrazowanie medyczne, rekonstrukcja sposobu funkcjonowania w populacji nowożytnej.

Abstrakt 30 (poster):**Radosław Zdaniewicz**

(Szkola Doktorska Nauk Humanistycznych Uniwersytetu Łódzkiego)

**„...zbezczeszczony przez protestanckie pochówki w jego wnętrzu...O
pochówkach z zanikłego kościoła w Gliwicach Czechowicach”**

W trakcie czterech lat badań archeologicznych prowadzonych na terenie Gliwic Czechowic odkryto i zadokumentowano relikty nieistniejącego już dziś kościoła św. Jerzego. Natrafiono na elementy konstrukcyjne starszej, drewnianej świątyni, istniejącej we wsi już najprawdopodobniej od schyłku XIII w., a także młodszej, barokowej, nigdy niedokończonej i oddanej do użytku. Jak odnotowano w 1687 r. w trakcie spisu wizytacyjnego prowadzonego przez archidiakona opolskiego Marcina Teofila Stephetiusa:” ...kościół w Czechowicach miał zostać zbezczeszczony przez protestanckie pochówki w jego wnętrzu...”. Ten enigmatyczny zapis zamieszczono obok standardowego raportu dotyczącego ówczesnego stanu elementów konstrukcji świątyni, co wskazuje, iż uznano go za znaczący w kontekście jej funkcjonowania. Nie wiadomo jednak czy była to tylko odnotowana przez pisarza lokalna legenda czy relacja świadka tego wydarzenia.

Co ważne, w trakcie prac archeologicznych we wnętrzu wspomnianych reliktyw świątyń odkryto kilka pochówków ludzkich. Znalezione szkielety ludzkie poddano analizom antropologicznym, a z części wyselekcjonowanego materiału kostnego pozyskano daty C14. Podjęto również próbę analizy archeobotanicznej wypełniska jednej z jam grobowych. Czy jednak odkryte groby łączyć można z pochówkiem wspomnianych w spisie wizytacyjnym protestantów? Być może dopiero dzięki wykopaliskom rozwikłana została zagadka tajemniczego zapisu sprzed wieków.

Abstrakt 31 (poster):

Agata Macionczyk

(Muzeum Archeologiczne we Wrocławiu, Oddział Muzeum Miejskiego Wrocławia)

Rośliny w ceremonii pogrzebowej w średniowieczu i okresie nowożytnym w Europie na Północ od Alp – podsumowanie interdyscyplinarnych badań humanistycznych.

W ceremoniach pogrzebowych rośliny występowały pod postacią kwiatów, bukietów, gałązek, wieńców, wianków dziewiczych, wypełnienia poduszek, materacy trumiennych, wyściółek jamy grobowej, surowców służących konserwacji ciał. Zasadniczym celem wystąpienia jest interpretacja szczątków roślin związanych kontekstem z pochówkami.

Materiał obejmuje dane botaniczne z archeologicznych badań wykopaliskowych oraz eksploracji miejsc pochówku w Europie na północ od Alp. Ponadto do zasobu włączone zostały źródła ikonograficzne, przede wszystkim wytwory sztuki kommemoratywnej. Źródła datowane są od około początku XIII do końca XVIII wieku. W analizie posłużono się danymi etnobotanicznymi, głównie w ujęciu historycznym – na podstawie nowożytnych zielników. Zastosowano połączenie metodologii swoistej dla archeologii, z metodami charakterystycznymi dla nauk takich jak historia sztuki, historia, etnologia.

Wynikiem syntezy jest zestawienie roślin, które mogły być używane w czasie ceremonii pogrzebowych w nowożytnej Europie na północ od Alp. Poznanie przyczyn ich stosowania oraz sposobów użycia umożliwiły informacje ze źródeł pozaarcheologicznych. Przeanalizowano symbolikę roślin związanych z nowożytnym pogrzebem.

Na podstawie dostępnych źródeł wskazano rośliny, które w analizowanym obszarze i czasie występowały najczęściej w kontekście funeralnym, oraz przyczyny ich stosowania. Wyniki zestawienia okazały się kompatybilne z danymi na temat roślin używanych do balsamowania zwłok. Dostrzeżono rozdzielność pomiędzy kwiatami ukazywanymi w nowożytnej ikonografii, a faktycznie umieszczanymi w grobach.

Słowa kluczowe: rośliny funeralne, wianki grobowe, bukiety pogrzebowe, kwiaty pogrzebowe.

Instytut Kultury Europejskiej
